

**„KULTÚRHARC” A DÉLVIDÉKEN
AZ 1893-AS SZABADKAI KATOLIKUS NAGYGYŰLÉS
REPREZENTÁCIÓJA A HELYI ÉS AZ ORSZÁGOS SAJTÓBAN**

KLESTENITZ TIBOR

ABSTRACT

In the 1890s, the representatives of the nascent political Catholicism did their utmost to prevent the adoption of liberal ecclesiastical reform laws. From 1893 onwards, Catholic rallies were held in rural towns against the reform plans. The third event in this series was held in Szabadka. This study examines how the local and metropolitan press handled a regional event, which, due to the circumstances, gained political importance on national level.

The press coverage of the Catholic assembly in Szabadka reflects the increasingly polarised Hungarian public opinion of the period. In many cases, the general political orientation of each newspaper predetermined which aspects of the assembly were covered and which were more likely to be silenced. It is also clear that there was a growing distrust of the capital's press, a phenomenon of anti-journalism among Catholic citizens. Divisions existed, but they did not become exclusive.

BEVEZETÉS

Az 1890-es évek első felében a magyar közélet egyik legfontosabb témáját az egyházpolitika jelentette. Wekerle Sándor szabadelvű kormánya elszánta magát az egyházpolitikai reformok, így a kötelező polgári házasság intézményének bevezetésére, ennek megakadályozására pedig a formálódóban lévő politikai katolicizmus képviselői minden követ megmozgattak. Céljaik elérése érdekében felhasználták a liberális szabadságjogok nyújtotta lehetőségeket: petíciókat írtak, aláírásokat gyűjtöttek, demonstrációkat tartottak, valamint sajtótermékeket alapítottak. A Zichy Nándor gróf által vezetett politikai tábor 1893-ban kezdte el a vidéki katolikus nagygyűlések sorozatát: februárban Sopronban, áprilisban Komáromban rendeztek tömegdemonstrációt, a harmadik gyűlést pedig 1893 szeptemberében Szabadkán kívánták megtartani.²

Jelen tanulmány a szabadkai esemény kapcsán azt vizsgálja meg, hogy a helyi és a fővárosi sajtó hogyan kezelt egy olyan regionális eseményt, amely a körülmények következtében országos politikai jelentőségre tett szert. Az esettanulmány nem csupán hely- és egyháztörténeti szempontból jelenthet tanulságokat, de sajtótörténeti vonatkozásokban is. A dualista korszak közgondolkodása szerint ugyanis – bár számos hazai városban pezsgő sajtóélet bontakozott ki – a vidéki lapokat összességében egyfajta identitásválság jellemezte: számos orgánum a nagy fővárosi napilapok meghatározó politikai szerepével próbált meg versenybe szállni, míg tulajdonképpeni feladatát, a regionális hírek összegyűjtését, a helyi problémák feltárását elhanyagolta.³

A 19. század végének Magyarországon kezdetét vette a politika világának lassú demokratizálódása. Bár a tömegek részvételét a szűkre szabott választójog jelentősen korlátozta, a kulturális fejlődés, az olvasni tudás növekvő szintje, illetve a sajtó megerősödése arra ösztönözte a politikusokat és a közélet szereplőit, hogy törekvéseikhez igyekezzenek megszerezni a nyilvánosság támogatását, amelyet tömeggyűlések szervezésével is megpróbáltak demonstrálni. Ezek az események már csak akkor lehettek eredményesek, ha az egész ország közvéleményét meg tudták szólítani: „A tüntető tömeg egyszerre akarja meggyőzni önmagát és környezetét [...] A külső megfigyelőket szeretné magához vonzani. Ennek jó oka van: ha a demonstrációt nem övezi széles körű rokonszenv, támogatógyűű, akkor nem érheti el célját.”⁴

A közszereplőknek a 19. század végén már számolniuk kellett azzal, hogy a politika szertartásait valójában „egy, a jelen lévőnél szélesebb közönség előtt celebrálják”,⁵ ezért egyre fontosabbá vált a közvetítő szerepét játszó sajtó igényeinek kielégítése. Ez pedig azt jelentette, hogy a politikai üzenet megfogalmazásán kívül az esemény egyéb körülményeinek a megtervezésére is gondot kellett fordítani. Az

előkészítés, a szónokok fellépése, a gyűlés rendezettsége, szimbólumai, a helyszín dekorációja, a résztvevők társadalmi összetétele, létszáma, magatartása, a kívülállókkal és a hatóságokkal kialakuló viszonya, valamint az esemény által felkeltett érzelmek olyan szempontok voltak, amelyek a sajtó szemüvegén keresztül szemlélve komoly jelentőségre tehetek szert. Ebben nagy szerepet játszott „a tömegtájékoztató természetes hajlama arra, hogy a politikai tájékoztatást *perszonalizálja*, hogy inkább arra összpontosítson, *ki és hogyan* tesz vagy mond valamit, semmint arra, hogy az illető *mit* tesz vagy mond.”⁶

A NAGYGYŰLÉS ELŐKÉSZÍTÉSÉNEK REPREZENTÁCIÓJA A HELYI SAJTÓBAN

Jelen tanulmányban a helyi sajtót két orgánus fogja képviselni. Az 1883-ban induló *Szabadság* című lap az „apró termetű, mozgékony és hatalmas becsvágyú”⁷ Szalay László Antal⁸ vállalkozásaként működött, és a kortársak szerint „minden szabadkai lapok közt valódi rettegett hatalom volt jó sokáig.”⁹ Az orgánus elsősorban a város közeleti hatalmasságainak szigorú kritikusaként szerzett magának hírnevet, világnézeti szempontból pedig egyértelműen liberális nézeteket képviselt. A másik helyi lap az eset idején még igencsak újnak számított: a *Szabadka és Vidéke* című orgánus legelső száma 1893. február 19-én jelent meg. A tulajdonosokat hivatalosan Czeisz Máté ügyvéd képviselte, de a lap életre hívásában és szerkesztésében nagy szerepet játszott a helyi klérus több vezetője, így Mamuzsich Mátyás.¹⁰ A *Szabadka és Vidéke* ennek megfelelően keresztény orgánusként határozta meg önmagát. Létrejötté azt jelzi, hogy a helyi katolikus magyarok és bunyevácok félretették ellentéteiket az egyházi érdekek közeleti védelme érdekében. A lap egy későbbi cikke szerint „A *Szabadka és Vidéke* mint a katolikus sajtónak – bár szerény virága – oly célból alapítottatott [...], hogy az a városokban és a vidéken a napról napra gomba módra terjedő, a közvéleményt sokszor kaján s szenzációs hazugságokkal tévedésekbe ejtő s erkölcsi ragályt terjesztő liberális sajtótermékek ellen mintegy őrtornyul szolgáljon.”¹¹ A lap munkatársai tehát magukévá tették az egyházpolitikai küzdelmek légkörében lezajló közeleti polarizálódás hatására megszületett katolikus sajtófelfogást, és a világnézeti ellenféllel szembeni hatékony közeleti ellenállás megszervezésében kulcsszerepet tulajdonítottak a sajtónak.¹²

A szabadkai katolikusok élénk érdeklődéssel figyelték a Zichy Nándor gróf vezetésével kibontakozó országos tiltakozási hullámot. A *Szabadka és Vidéke* például 1893 februárjában beszámolt a soproni nagygyűlésről, és úgy vélte: a fényesen sikerült esemény jó benyomást tesz minden magyar katolikusra; ezért a lap sürgette, hogy minél több városban rendezzenek hasonló összejöveteleket.¹³ Az egyházpolitika feszültségei kisvártatva már a helyi közéletre is hatást gyakoroltak: márciusban

Szabadka város közgyűlése jelentős többséggel, 114:35 arányban elvetette azt a kormánypárti határozati javaslatot, amely Budapest főváros átíratához csatlakozva a polgári házasság eszméjének támogatását mondta volna ki. A *Szabadka és Vidéke* ebből az alkalomból méltatta Mamuzsich közgyűlési beszédét, amely arról szólt, hogy a kormány egyházpolitikája ellentétes a szabadkai polgárok vallásos érzületével, és veszélyezteti a haza üdvét és békéjét.¹⁴

A katolikus lap tehát komoly részsikerként ünnepelte az eseményt, a liberális orgánum viszont egyenesen attól tartott, hogy a város vissza fog zuhanni a sötét középkorba. A *Szabadság* szerint ez a közgyűlés valóságos katasztrófát jelentett a szabadelvűek számára. Az interpretáció szerint a szabadelvű határozati javaslat betervezői eleve nem igazán hitték a sikerben, hiszen a feladatot egy népszerűtlen képviselőre bízta, aki ráadásul nem katolikus, hanem izraelita volt. Beszédét nem is tudta végigmondani, mert a felheccelt tömeg bekiabálásokkal zavarta meg, Mamuzsich Mátyás pedig „valóságos templomi prédikációt tartva” ítélte el az egyházpolitikai reformjavaslatokat.¹⁵

A közgyűlésen lezajlott események valóban azt jelezték, hogy az egyházpolitikai törvényjavaslatok komolyan veszélyeztetik a szabadelvű párt helyi társadalmi bázisát. A városi pártvezetés ráadásul személyi ellentétekkel volt elfoglalva, ami felgyorsította a szétesés folyamatát.¹⁶ Ez mindenki számára láthatóvá vált, amikor Antunovics József¹⁷ országgyűlési képviselő „erkölcsi mótelyként” elítélte a polgári házasságot, és kilépett a szabadelvű pártból, elnyerve ezzel a helyi papság rokonszenvét.¹⁸

1893 nyarán a helyi egyházi elit is rászánta magát a cselekvésre: az újvidéki esperesi kerület papjai június 26-án, Ókér községben tartott összejövetelükön határozták el egy regionális katolikus nagygyűlés megszervezését. A legalkalmasabb helyszínnek a kelebiai vasúti csomópont környékét tartották.¹⁹ A terv később módosult, és a szervezők július 24-én, Mamuzsich vezetésével tartott előzetes értekezlete úgy döntött, hogy Szabadkán, a Szent Teréz-templom előtti téren kívánják megrendezni a gyűlést szeptember 10-én.²⁰ Az eseményre felépítettek egy ideiglenes sátrat, amely a becslések szerint ötezer, az egész terület pedig tízezer fő befogadására volt alkalmas.²¹ Az elnöki teendők ellátására Zichy Nándor hűséges politikai szövetségését, Esterházy Miklós Móric grófot²² kérték fel. Az előkészítő bizottság tudatosan vállalta a folyamatosságot a soproni és a komáromi nagygyűlésekkel, és a szervezők törekvéseik támogatására a *Religio* című papi szaklap segítségével az egész ország katolikus közvéleményét felszólították.²³

A szervezés folyamatáról a *Szabadka és Vidéke* folyamatosan tájékoztatta olvasóit, a nagygyűlést a katolikus közösségépítési törekvések részeként értelmezve. Például, még júliusban a *Mit tegyünk?* című vezércikkben egyházi egyletek, olvasókörok szervezését sürgette. A tervezett nagygyűlést elsősorban azért ítélte hasznosnak,

mert úgy vélte: a résztvevők tömegei az esemény hatására megerősödnek majd meggyőződésükben, és saját közösségükben a katolikus törekvések legfőbb előmozdítói lesznek.²⁴ Miután a *Bácska* című lap, Bács-Bodrog vármegye félhivatalos orgánuma arról cikkezett, hogy a tervezett nagygyűlés kizárólag csak a bunyevácok ügye, a *Szabadka és Vidéke* felháborodott írásban reagált, visszautasítva a véleménye szerint a katolikusok megosztását célzó próbálkozást, és több tárgylagosságot kért laptársától.²⁵

A *Szabadság* – liberális orgánumként – természetesen jóval kevesebb figyelmet szentelt az előkészületeknek, ha mégis, akkor csak bírálatot fogalmazott meg. Viszásznak találta például, hogy az egyházat képviselő szervezők ugyan nem szedtek belépti díjat a gyűlésre, viszont adományokat kértek a hívektől a költségek előteremtésére.²⁶ A lap ezzel a „gazdag egyház” és a „telhetetlen papzsák” sztereotípiáit mozgósította, amit a liberális orgánumok gyakran alkalmaztak az egyházpolitikai küzdelem éveiben.²⁷

A NAGYGYŰLÉS BETILTÁSÁNAK SAJTÓÉRTELMEZÉSEI

Szeptember elején azonban az esemény megtartása váratlanul veszélybe került. A vármegye alispánja ugyanis arról értesítette a Belügyminisztériumot, hogy a város környékén kolerás megbetegedések fordultak elő. A minisztérium jelentést kért a helyzetről, mire Szabadka közegészségügyi bizottsága azt a tájékoztatást adta, hogy a nagygyűlés nem jár járványügyi kockázatokkal, mivel a kérdéses településekről csak orvosi igazolással rendelkező küldöttek vehetnek részt az eseményen.²⁸ A rendezők ezután folytatták a munkálatokat. Már a szónoki emelvény díszítésén dolgoztak, amikor megérkezett a Belügyminisztérium határozata arról, hogy a nagygyűlést közegészségügyi okok miatt betiltja.²⁹

Ez a hír már a fővárosi sajtó ingerküszöbét is elérte. A kor legnagyobb szerkesztőségével (32 állandó munkatárssal) dolgozó napilapja, a konzervatív ellenzéki képviselő, ifjabb Ábrányi Kornél által szerkesztett *Pesti Napló* szeptember 9-én egy szabadkai táviratjelentésre hivatkozva arról számolt be, hogy a döntés komoly felháborodást okozott a városban.³¹ Mintegy erre válaszként a *Nemzet*, a kormánypárt orgánuma³² másnapi számában, szintén egy szabadkai táviratra hivatkozva a következőket írta: „Több lapnak az a híre, hogy itt a miniszteri rendelet felháborodást keltett, nem felel meg a valóságnak. A város közönsége a betiltást annál inkább célszerűnek tartja, mert Bács megye több oly községéből is nagyobb tömegében voltak résztvevők bejelentve, hol az ázsiai kolera pusztít.”³³ Ugyanaznap több más fővárosi lap, például az igen tekintélyes, pártpolitikailag független, de liberális irányvonallú³⁴ *Pesti Hírlap* is hasonló szövegű hírt közölt.³⁵

De hogyan reagáltak a helyi lapok az eseményre? A *Szabadka és Vidéke*, nem meglepő módon, mélységesen elítélte a döntést, és hosszasan taglalta a helyi katolikus közönség határtalan felháborodását, illetve a betiltás által okozott, ezer forintos nagyságrendű anyagi kárt. A katolikus lap szerint a nagygyűlés hatalmas sikernek ígérkezett, hiszen előzetesen legalább húszezer fő részvételére lehetett számítani a városból és vonzáskörzetéből. Arra is utalt továbbá, hogy a környező településeken legfeljebb csak szórványosan fordultak elő kolerás esetek, és néhány nappal korábban minden gond nélkül megtarthatták Szabadkán az országos vásárt.³⁶ A lap szerint a minisztériumi döntés azt bizonyította, hogy a liberálisok készek eltüntetni a nemzet többségét alkotó katolikusokat törvényes polgári jogaik gyakorlásától, ami a katolikus öntudat bilincsbe verését jelenti.³⁷

Jóval érdekesebb a liberális *Szabadság* állásfoglalása, amely összetettebb annál, mint amit előzetesen várhatunk. A *Szabadság* ugyanis értetlenségét fejezte ki a minisztérium hirtelen feltámadt közegészségügyi buzgalma miatt, hiszen tudomása szerint Szabadkán addig még csak koleragyanús esetek sem történtek, ráadásul az előző napokban a hadgyakorlatok miatt több ezer katona fordult meg a város pályaudvarán bármiféle hatósági ellenőrzés nélkül.³⁸ A *Szabadság* a nagygyűlés betiltását politikai szempontból szintén teljesen elhibázott lépésnek ítélte: szeptember 14-i számában arról írt, hogy a döntés után a katolikusok csak még inkább tette késszé váltak Szabadkán és a vármegye községeiben egyaránt. A *Szabadság* publicistája szerint a katolikus nagygyűlés minden valószínűség szerint pusztá komédia lett volna, ahol lelepleződött volna az ultramontán nézetek komolytalansága; a kormánynak ezért egyszerűen hagynia kellett volna az eredeti tervek szerint megtartani az eseményt. Bár bizonyára sok közrendű érdeklődő jelent volna meg, az értelmiség soraiból azonban legfeljebb kíváncsi nézelődők vettek volna részt a gyűlésen.³⁹ A *Szabadság* egyébként azt is érezhető ellenérzésekkel rögzítette, hogy a szabadkai eseményekkel kapcsolatban álhírek jelentek meg a fővárosi sajtóban, ahol – minden alap nélkül – arról írtak, hogy egyes, a nagygyűlésre a városba érkező személyek antiszemita indítékkal bűncselekményeket követtek volna el.⁴⁰

A fővárosi sajtóban szintén megjelentek kritikus nézetek a kormány döntésével kapcsolatban. A katolikus klérus orgánuma, a *Religio* jól érzékelhetően mindent megtett azért, hogy a helyzetben rejlő propagandaértéket kiaknázza. A publicista a hatalmon lévők és az egyszerű katolikus nép szembeállításával szinte már populista húrokat pengetett: „A kolera, az bizony, ebben az esetben csak ürügy. [...] Az urak félnek – nem a kolerától, ettől nem féltik a katolikus ügyet –, attól a szellemtől, amelyet maguk provokáltak, a katolikusok önvédelmétől, a katolikus hitélet feltámadásától Kárpátoktól Adriáig. Az urak félelme nekünk bátorítás!”⁴¹

A téma ugyanakkor a liberális sajtót is foglalkoztatta, és a *Pesti Napló* szeptember 10-én egyenesen vezércikkben foglalkozott az esettel. A szerző arra jutott, hogy

az adott politikai helyzetben a Wekerle-kabinetnek rendkívül kínos lett volna egy nagyszabású és sikeres szabadkai tömegrendezvény, mivel az egyházpolitikai törvényjavaslatok ekkor már előzetes szentesítésre várva a király íróasztalán heverték.⁴² Ez a helyzetértékelés egyébként nem tűnik megalapozatlannak, hiszen Ferenc József rendkívül hosszú megfontolás után, a Szabadelvű Párt erőteljes nyomásának engedve, csak november 8-án engedélyezte a házassági javaslat benyújtását a parlament elé.⁴³

A *Pesti Napló* véleménye rimel a *Szabadság* álláspontjára, miszerint a nagygyűlés betiltása tápot adott a felekezeti elnyomás vádjának, ez pedig alkalmas volt arra, hogy további ellenállásra sarkallja a katolikusokat. Ezt az értelmezést erősítette Esterházy Miklós Móríc publicisztikája is, amelyet a *Pesti Napló* szeptember 17-én közölt. A gróf szerint a nagygyűlés különös jelentőséggel bírt volna: felütést adhatott volna az országgyűlés összeülésével meginduló politikai szezonnak, és hatékonyan befolyásolhatta volna az eseményeket. Ugyanakkor kifejezte eltökéltségét a rendezvény mielőbbi megtartására.⁴⁴

A kisebb tanulmánynak beillő cikk a helyi nyilvánosságba is utat talált, hiszen a *Szabadka és Vidéke* néhány nappal később a teljes szöveget közölte.⁴⁵ A *Szabadság* viszont ingerült hangvételű cikkben kritizálta a katolikus álláspontot, és úgy látta, hogy „a papok” valótlanságokat állítva igyekeznek fanatizálni a tömegeket, Esterházy grófot pedig azzal vádolta, hogy cikke csupán általános frázisokból áll, és nem indokolta megfelelően, hogy miért kellene pont Szabadkán nagygyűlést tartani.⁴⁶

A NOVEMBERI NAGYGYŰLÉS SAJTÓVISSZHANGJA

A helyi katolikusok a betiltás után csüggedtség helyett fokozott aktivitással reagáltak. A fővárosi sajtóban már szeptember 14-én megjelentek az első beszámolók arról, hogy a szervezők október elején kívánják pótolni az eseményt, és íveket kezdtek el köröztetni a plébániákon, amelynek aláírói kötelezettséget vállaltak a nagygyűlésen való részvételle.⁴⁷ Hamarosan kiderült azonban, hogy a hatóságok a koleraveszélyre hivatkozva továbbra is fenntartják a tilalmat. A szervezők ezért szeptember végén elhatározták, hogy a nagygyűlést csak akkor bonyolítják le, miután teljesen megszűnnek a járványos esetek a vármegye területén.⁴⁸ Végül, október 25-én a szervezőbizottság elhatározta, hogy kisebb szabású, zárt helyen rendezett gyűlést tartanak, ahol a vidéki katolikusok személyes megjelenés helyett csupán küldöttekkel képviseltetik magukat.⁴⁹

Ez a megoldás a hatóságok jóváhagyását is elnyerte. Így kerülhetett sor 1893. november 26-án, vasárnap, a Pest Szálló nagytermében, Esterházy gróf elnöklésével a katolikus nagygyűlésre a liberális egyházpolitikai reformok ellen. A gyűlés koreográfiája a korábbi mintákat követte, és a szervezők már a külsőségek

segítségével is hangsúlyozták a résztvevők katolikus hithűségét, illetve hazafiaságát.⁵⁰ Az üléstermet például XIII. Leó pápa és Ferenc József arcképével, valamint pápai, nemzeti színű, megyei és városi zászlókkal díszítették; az ünnepséget a Szózat, továbbá a pápai himnusz eléneklésével kezdték meg. A gyűlés kezdetén felolvasták a kalocsai érsek üdvözlő táviratát, majd Esterházy gróf tartotta meg nyitóbeszédét. Ezt követően a résztvevők tisztelgő táviratot küldtek a pápának, a királynak, a kalocsai érseknek, valamint az egyházpolitikai küzdelmek során nagy népszerűséget szerzett nagyváradai püspöknek. Ezt követték a felkért szónokok előadásai: Steeć György⁵¹ az elkeresztelési kérdésről és a polgári anyakönyvekről, Zittl Róbert⁵² a polgári házasságról, Gyürky Ödön⁵³ a vallásszabadságról és az izraelita recepcióról, Petrovác József⁵⁴ pedig a katolikus öntudatról beszélt.⁵⁵

Az esemény – részben bizonyára a bonyolult előtörténet miatt – országos sajtófigyelmet élvezett. A néhány évvel korábban, 1891-ben Horváth Gyula kormánypárti képviselő által alapított orgánus,⁵⁶ a *Magyar Hírlap* például kifejezetten hangsúlyozta az előzmények szerepét, aláhúзва, hogy a Wekerle-kormány – az ultramontanok körében élő általános vélekedéssel ellentétben – valójában nem politikai, hanem kizárólag közegészségügyi okok miatt tiltotta be szeptemberben a rendezvényt.⁵⁷ Az érdeklődést jól jelzi, hogy a fővárosi sajtó sem elégedett meg a helyi híradások átvételével, és Budapestről nyolc kiküldött tudósító utazott Szabadkára.

A fővárosi lapok egy része szerint a nagygyűlés, az eredetnél jóval szerényebb keretek ellenére is, látványosan megváltoztatta Szabadka életét. „Ma már az ország minden vidékéről érkeztek résztvevők és a sok idegen szinte új képet kölcsönzött a szép bácskai városnak. Ma körülbelül 600 idegen érkezett” – írta például egyik előzetes tudósításában a *Magyar Hírlap*.⁵⁸ A másik véletlen a *Pesti Hírlap* helyzetképe jelentette, amely szerint „A monstre-tüntetés külső képe, dacára a száraz, járható utaknak, alig emelkedett felül a kisebbszerű, lokális jellegű nagygyűléseken. Csak a sok pap, meg a Szabadkára rándult néhány mágna adtak neki »országos jelleget«.”⁵⁹

Az egyes lapok igencsak eltérően becsülték meg a gyűlés résztvevőinek létszámát is: a *Pesti Hírlap* szerint 500–600,⁶⁰ a *Budapesti Hírlap* szerint ezer,⁶¹ a *Fővárosi Lapok* és a *Magyar Hírlap* szerint 1500 személy volt jelen a Pest Szállóban.⁶² A legnagyobb becslést a *Pesti Napló* közölte, amelynek tudósítója előzetesen hangsúlyozta, hogy „Az őszi esős időjárás nem kedvez ugyan a népgyűlésnek és a nagy sár miatt járhatatlanná vált utak a legnagyobb mértékben akadályozzák a közlekedést, mindazonáltal minden jel arra mutat, hogy a nagygyűlés impozánsan fog sikerülni.”⁶³ Beszámolója szerint mindennek ellenére azonban „Több mint kétezer ember jelent meg a Pest fogadó nagytermében és mellékhelyiségeiben s a folyosók is el foglalva emberekkel, akik a terembe már nem juthattak be.”⁶⁴

A közönség társadalmi összetételének értékelését szintén nem övezte konszenzus: a pártoktól és a kormánytól független irányvonulú⁶⁵ *Budapesti Hírlap* szerint

nem csupán a papság, a mágnások és köznép vett részt impozáns számban, hanem – a korábbi katolikus nagygyűlésekkel éles ellentétben – a polgárság is.⁶⁶ A *Magyar Hírlap* szintén hangsúlyozta, hogy sokan jelentek meg az intelligencia soraiból.⁶⁷ Ezzel éles ellentétben viszont a *Pesti Hírlap* tudósítója szerint a gyűlés közönsége mindössze néhány mágnásból, a katolikus papság fanatikus kisebbségéből, valamint „az ezek által vezetett, vagyis inkább belelovallt” szegény földművesekből állt.⁶⁸ Hasonló képet festett a közönségről a kormányhoz kifejezetten közel álló német nyelvű fővárosi lap,⁶⁹ a *Pester Lloyd* is, amely szerint a gyűlés eleve nem rendelkezett megfelelő felhatalmazással a teljes katolikus közösség képviselésére.⁷⁰ A *Pester Lloyd* szerint a város lakosságának nagy része távol tartotta magát az eseménytől, a résztvevők többségét a környék klerikusai, az ő személyes baráti körük, illetve a távolról érkező arisztokraták tették ki.⁷¹

A nagygyűlés tartalmi elemeinek megítélése szintén ellentmondásos volt. A lapok többsége például tényszerűen rögzítette, hogy Boromissza Tibor kalocsai kanonok,⁷² a gyűlés egyházi társelnöke bemutatta azokat az íveket, amelyeken a vármegye lakossága – miután a belügyminiszter tilalma folytán nem jelenhetett meg személyesen a helyszínen – csatlakozott a nagygyűlés határozataihoz. Boromissza bejelentése szerint a vármegye 88 plébániájáról addig csak 44 ív érkezett vissza, ám ezeken több mint ötvenezer aláírás szerepelt, ebből Szabadka önmagában 19 000-et tett ki. A *Pesti Hírlap* tudósítója azonban ehhez az információhoz azonnal kommentárt fűzött, és személyes értesülésekre hivatkozva kijelentette: „Tudok rá példát, hogy egy szabadkai polgár nejehez állított be egyik tisztelendő úr, aláírását kérve tőle. Ez a szegény asszony aztán aláírta saját nevét, férjéét, sógoráét, nővéréét, saját vagy nyolc darab kiskorú gyermekéét, persze azok tudta nélkül.”⁷³

A budapesti tudósítók figyelmét a sajtóval kapcsolatos megnyilvánulások sem kerülték el. A nagygyűlés szokatlan elemét jelentette, hogy egy spontán, előre nem egyeztetett felszólalás is elhangzott Göndöcs Benedek⁷⁴ részéről. Ez a beszéd abba az egyre erőteljesebbé váló katolikus narratívába illeszkedett, amely a nyilvánosság megszólításának szükségességét hangoztatta. Göndöcs egyebek mellett arra tett javaslatot, hogy kétszázezer forint alaptőke összegyűjtésével hozzanak létre *Hungária* címmel egy magyar katolikus napilapot – erről a javaslatról egyébként a közönség, bizonyára a rögtönzött jelleg miatt, nem is szavazott.⁷⁵

A nagygyűlés hivatalos részét követően ünnepi bankettet tartottak, amelyen a sajtó képviselői is részt vettek. A legnagyobb figyelmet itt egy politikus közbeszólása váltotta ki. Molnár János,⁷⁶ a klérus ellenállási mozgalmának egyik élharcosa⁷⁷ pohárköszöntőjében kijelentette: azt reméli, hogy a lendületbe jövő katolikus akció képes lesz megbuktatni a szabadelvű kormányt. Erre Antunovics József, a párt volt helyi elnöke közbevetette, hogy a párt városi szervezete már meg is bukott. Erről a közbeszólásról több fővárosi lap is megemlékezett, sőt a *Szabadság*, a szabadkai

liberális lap, amely a városi elittel szemben mindig igen kritikus volt, maga is kész tényként kezelte a helyi szabadelvű párt összeomlását.⁷⁸ A *Pesti Hírlap* viszont, amely összességében talán a legintranszigensebb szabadelvű álláspontot képviselte, egyáltalán nem emlékezett meg erről a megjegyzésről. A *Pester Lloyd* pedig (talán a figyelemelterelés szándékával) arról írt, hogy a város szabadelvű képviselője, Vermes Béla nem vett részt az eseményen, amit azzal magyarázott, hogy ő határozottan támogatja pártjának egyházpolitikáját.⁷⁹ Erre a közlésre egyébként a *Szabadka és Vidéke* is fontosnak tartotta reagálni. Arra hívta fel a figyelmet, hogy Vermes édesanyja viszont jelen volt az eseményen, a politikus maga pedig arra készül, hogy – a szabadkai katolikusok érzékenységre tekintettel – tartózkodni fog a képviselőházban az egyházpolitikai törvényekről való szavazások során.⁸⁰

A helyi orgánumok az előzetes állásfoglalásaikból kiolvasható módon számoltak be az eseményekről. A *Szabadság* szerint a nagygyűlés egyetlen érdeme az volt, hogy példás rendben zajlott le. A lap különösen kritikusan elemezte Esterházy gróf szereplését, aki a tudósító benyomásai szerint rendkívül izgatottnak tűnt, tört magyarsággal beszélt, akadozó kiszólásai pedig azt sugallták, hogy többször akart olyan állításokat megfogalmazni, amelyek alkotmányellenesek lettek volna.⁸¹ A *Szabadka és Vidéke* publicistája viszont úgy látta, hogy a rendezvény a résztvevők száma, az események lefolyása, valamint a külső érdeklődés szempontjából egyaránt minden várakozáson felül sikerült. A nagygyűlés a keresztény elvek melletti tüntetés és „a független gondolkodású s hithű polgárság benső meggyőződésének önkéntes kifejezése” volt, továbbá alkalmasnak bizonyult rá, hogy meggyőzze a teljes közvéleményt: olyan törvényeket kell hozni, amelyeknek lelkiismereti sérelmek nélkül lehet engedelmeskedni.⁸²

A fővárosi lapok kiküldött munkatársainak a közlekedési nehézségekkel is meg kellett birkóznuk: az újságírók az esemény végeztével visszaindultak a fővárosba, személyvonatuk azonban hajnali öt órakor a kiskunlacházi vasútállomáson, egy hibás váltójelzés következtében összeütközött egy tehervonattal. Szerencsére személyi sérülés nem történt, azonban a hírlapíróknak komoly gyakorlati problémával kellett szembenézniük. A *Budapesti Hírlap* szerint „Legnagyobb bajban mi, újságírók voltunk, akik teljesen lekéstünk tudósításunkkal a reggeli lapról. A vasúti állomásról nagy könyörgésre elküldték rövid telegramjainkat, amelyben a késést bejelentettük. Leitner MÁV-főfelügyelő azonban, aki éppen az összeütközött vonaton utazott, egyszerűen cenzúra alá vette a telegramokat. Minden táviratból kihúzta az összeütközés szót, úgy, hogy a szerkesztőség itthon kombinálhatta, hogy hol a pokolban marad a tudósító.”⁸³ Végül – annak köszönhetően, hogy a szerelvényen arisztokraták és politikusok is utaztak – a MÁV indított egy mentesítő vonatot, így az újságírók az eredetileg tervezett reggel 7 óra helyett délelőtt 10 óra körül megérkeztek Budapestre.⁸⁴

ÖSSZEGZÉS

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a szabadkai katolikus nagygyűlés sajtórepresentációja jól tükrözi a korabeli magyar közvélemény egyre élesebbé váló polarizálódását az egyházpolitikai kérdések kapcsán. Az egyes orgánumok általános politikai irányvonala sok esetben meghatározta azt, hogy a nagygyűlés mely mozzanatairól adtak hírt és melyeket hallgattak el inkább.

Az is jól érzékelhető, hogy a katolikus véleményformálók körében terjedőben volt a fővárosi sajtóval szembeni bizalmatlanság, az antizsurnalizmus jelensége.⁸⁵ A *Szabadka és Vidéke* például egy későbbi cikkében, 1894 májusában felelevenítette a nagygyűlést, és megemlítette, hogy a lap egyik szerzője elbeszélgetett az egyik budapesti tudósítóval. Ő arról beszélt, hogy véleménye szerint a katolikus nagygyűlés impozáns esemény volt, ám hozzátette: ezt nem írhatja meg saját újságjában, mert csak a lap „szellemének megfelelő tudósítást” adhat bármiről. A *Szabadka és Vidéke* munkatársa ezzel a beszélgetéssel azt kívánta bizonyítani, hogy a szabadelvű kormány a budapesti sajtó megvesztegetésével vagy egyenesen „terrorizálásával” meghamisítja a közvéleményt, és ennek segítségével akarja elhitetni azt, hogy mindenki őt támogatja. „A liberális hírlapok által reprodukált »közvélemény« alatt legnagyobb részt a zsidók és szabadkőművesek véleménye értendő”⁸⁶ – vélekedett a szerző.

A megosztottság tehát létezett, ugyanakkor nem vált kizárólagossá, mindent felülíróvá. Erre mutat például, hogy a *Szabadság*, bár alapvetően osztotta a szabadelvű álláspontot, 1893 szeptemberében, a nagygyűlés betiltásával kapcsolatban a fővárosi lapok narratívájával szemben foglalt állást a helyi kolerahelyzet megítélésakor, valamint a helyi érdekeket képviselte a fővárosi sajtóban megjelenő álhírekkel szemben.

De a politikai megosztottság nem tudta felülírni a személyközi kapcsolatok erejét sem. Ennek remek példája a *Pesti Hírlap* tudósítása. Mint láthattuk, a *Pesti Hírlap* igen közel állt a szabadelvű irányvonalhoz, és tudósítója kritikusan írta le a nagygyűlést. A napilap nem volt népszerű ebben a közegben: a gyűlés után megtartott banketten Molnár János – baráti poharazgatás közben – hangosan szidta a politikai katolicizmust rendszeresen támadó liberális lapot. Mindennek ellenére mégis magától értetődőnek számított, hogy a *Pesti Hírlap* újságíróját meghívják a szabadkai plébános által a fővárosi vendégeknek rendezett, szűk körű összejövetelekre. A tudósító pedig erről be is számolt lapjában: „Este a vendégek Mammusich prépost vendégszerető házához voltak hivatalosak teaestélyre, melyen a háziúr szeretetreméltósága, a gazdag büfé és a hangulat valóban párját ritkító volt.”⁸⁷

JEGYZETEK

- 1 Zichy Nándor (1829–1911): közgazdász, politikus, katolikus lapok rendszeres szerzője, a főrendiház tagja, 1889-től a Szent István Társulat elnöke, 1895-ben a Katolikus Néppárt megalapítója volt. Életpályájáról legújabban lásd: Csibi Norbert: „A magyarországi katolikusok Mózese.” *Gróf Zichy Nándor (1829–1911)*. In: A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka. Szerk. Petrás Éva. Budapest, 2019. 9–32.
- 2 Gianone András – Klestenitz Tibor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Budapest, 2017. 43–61. Az egyház-politikai küzdelemről részletesen lásd: Salacz Gábor: *A magyar kultúrharc története 1890–1895*. Bécs [Pécs], 1938. (a továbbiakban: Salacz 1938.); Csáky, Moritz: *Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95*. Graz–Wien–Köln, 1967.
- 3 Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, 2016. 244. (a továbbiakban: Buzinkay 2016.)
- 4 Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba*. Budapest, 1998. 137.
- 5 Mazzoleni, Gianpetro: *Politikai kommunikáció*. Budapest, 2002. 119.
- 6 Uo. 88. (Kiemelések az eredetiben.)
- 7 Petrovics Kálmán: *A kérdőjeles ember. Dokumentumriport a szabadkai munkásmozgalomról (Rigó János)*. H. n., 1975. 50.
- 8 Szalay László Antal (1848–1897): köz- és váltóüggyvéd, laptulajdonos, helyi politikus.
- 9 Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1848–1919)*. Szabadka, 1973. 102. (a továbbiakban: Kolozsi 1973.)
- 10 Mamuzsich Mátyás (1847–1900): 1872-ben szentelték pappá, kápláni és hitoktatói szolgálat után 1886-ban nevezték ki a szabadkai Szent Teréz-templom plébánosává, 1887-ben préposti címet kapott, 1890-től a szabadkai kerület esperese volt.
- 11 Kolozsi 1973, 186.
- 12 Klestenitz Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Budapest, 2013. 31–44.
- 13 *Katolikus nagygyűlés Sopronban*. Szabadka és Vidéke, 1893. február 26. 2.
- 14 *Városi rendkívüli közgyűlés*. Szabadka és Vidéke, 1893. március 25. 2.
- 15 *Szabadka város a középkorban*. Szabadság, 1893. március 25. 2.
- 16 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 26. 341. csomó 38. alapszám I. 38. folio. Jelentés Bánffy Dezsőnek. Szabadka, 1895. január 30.
- 17 Antunovics József (1854–1942): orvos, politikus. 1887-ben és 1892-ben a Szabadelvű Párt színeiben megválasztották Szabadka országgyűlési képviselőjévé.
- 18 *Papi gyűlés*. Szabadka és Vidéke, 1893. június 25. 4.
- 19 *Népgyűlés Szabadkán*. Szabadka és Vidéke, 1893. július 2. 4.
- 20 *Felhívás a szabadkai katolikus nagygyűlésre*. Religio, 1893. augusztus 30. 136.
- 21 *Egy pár adat a megyei kath. nagygyűléshez*. Szabadka és Vidéke, 1893. szeptember 10. 4.
- 22 Esterházy Miklós Mór (1855–1925): főrendiházi tag, kamarás, katolikus közíró, 1895-től a Katolikus Néppárt társelnöke volt.
- 23 *Felhívás a szabadkai kath. nagygyűlésre*. Religio, 1893. augusztus 30. 135–136.
- 24 *Mit tegyünk?* Szabadka és Vidéke, 1893. július 23. 2.
- 25 *Egy kis helyreigazítás*. Szabadka és Vidéke, 1893. augusztus 13. 1.
- 26 *Belépti díj nem szedetik!* Szabadság, 1893. szeptember 8. 2.
- 27 Klestenitz Tibor: *Két nagygyűlés Budapesten*. Médiakutató, 2013/1. 56–58.
- 28 *A szabadkai katolikus nagygyűlés*. Pesti Hírlap, 1893. szeptember 8. 3.
- 29 Uo.

- 30 Buzinkay 2016, 282.
- 31 *A szabadkai katolikus nagygyűlés.* Pesti Napló, 1893. szeptember 9. 1.
- 32 Buzinkay 2016, 288.
- 33 *A szabadkai kat. gyűlés betiltása.* Nemzet, 1893. szeptember 10. 3.
- 34 Buzinkay 2016, 279–280.
- 35 *Szabadka.* Pesti Hírlap, 1893. szeptember 10. 3.
- 36 *Szomorú állapotok.* Szabadka és Vidéke, 1893. szeptember 10. 4.
- 37 *„Bármi okból is.”* Szabadka és Vidéke, 1893. szeptember 17. 1–2.
- 38 *Adat a kolera komédiáról.* Szabadság, 1893. szeptember 8. 3.
- 39 *Kár volt.* Szabadság, 1893. szeptember 14. 1.
- 40 *A legsötétebb Bácskából.* Szabadság, 1893. szeptember 14. 2.
- 41 *Szomorú hír.* Religio, 1893. szeptember 9. 160.
- 42 *A szabadkai nagygyűlés.* Pesti Napló, 1893. szeptember 10. 1–2.
- 43 Salacz 1938, 272.
- 44 *A betiltott katolikus nagygyűlés.* Pesti Napló, 1893. szeptember 17. 2–3.
- 45 Esterházy Miklós Mór gróf: *Az egyházpolitikai helyzetről.* Szabadka és Vidéke, 1893. szeptember 24. 1.
- 46 *A betiltott katolikus nagygyűlés.* Szabadság, 1893. szeptember 20. 1.
- 47 *A bácsmegyei katolikus gyűlés.* Pesti Napló, 1893. szeptember 13. 1; *A szabadkai gyűlés.* Magyar Hírlap, 1893. szeptember 14. 2; *A szabadkai katolikus népgyűlés.* Budapesti Hírlap, 1893. szeptember 14. 3; *Szabadkáról.* Pesti Hírlap, 1893. szeptember 14. 3.
- 48 *Szabadka.* Pesti Hírlap, 1893. szeptember 23. 5.
- 49 *Katolikus népgyűlés helyett nagygyűlés.* Szabadka és Vidéke, 1893. október 29. 3.
- 50 Klestenitz Tibor: *Szalongyűlések vagy őszi hadgyakorlatok? A katolikus nagygyűlések meghonosítása Magyarországon.* In: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században.* Szerk.: Balogh Margit – Varga Szabolcs – Vértési Lázár. Pécs, 2014. 468–476.
- 51 Steéczy György (1853–1921): 1878-ban szentelték pappá, 1893-tól apatini plébános volt.
- 52 Zittl Róbert (1844–1902): 1866-ban szentelték pappá, 1878–1895 között temerini plébános volt.
- 53 Gyürky Ödön (1863–1938): író, újságíró. 1889-ben a budapesti Katolikus Kör alapító titkára volt, 1890-től a *Magyar Állam* című katolikus napilap belső munkatársaként dolgozott.
- 54 Petrováczy József (1845–1927): tanító, tankönyvíró, 1888-tól a kalocsai zárdai leányiskola igazgatója volt.
- 55 *A szabadkai kath. nagygyűlés lefolyása.* Religio, 1893. november 29. 350–355.; *A szabadkai kath. nagygyűlés lefolyása (Folytatás).* Religio, 1893. december 2. 364–370.; *A szabadkai kath. nagygyűlés lefolyása (Vége).* Religio, 1893. december 6. 393–395.
- 56 Buzinkay 2016, 286.
- 57 *A szabadkai katolikus nagygyűlés.* Magyar Hírlap, 1893. november 26. 5.
- 58 Uo.
- 59 *Tüntetés az egyházpolitikai reformok ellen.* Pesti Hírlap, 1893. november 28. 17.
- 60 Uo.
- 61 *Katolikus nagygyűlés Szabadkán.* Budapesti Hírlap, 1893. november 28. 4.
- 62 *Fővárosi Lapok,* 1893. november 27. 2707.; *A szabadkai katolikus nagygyűlés.* Magyar Hírlap, 1893. november 27. 3.

- 63 *Katolikus nagygyűlés Szabadkán.* Pesti Napló, 1893. november 25. 4.
- 64 *Katolikus nagygyűlés Szabadkán.* Pesti Napló, 1893. november 27. 1.
- 65 Buzinkay 2016, 222.
- 66 *Katolikus nagygyűlés Szabadkán.* Budapesti Hírlap, 1893. november 28. 4.
- 67 *A szabadkai katolikus nagygyűlés.* Magyar Hírlap, 1893. november 27. 3.
- 68 *Tüntetés az egyházpolitikai reformok ellen.* Pesti Hírlap, 1893. november 28. 17.
- 69 Buzinkay 2016, 287.
- 70 *Der schätzbaren Katholikenversammlung.* Pester Lloyd, 1893. november 28. 2.
- 71 *Tagesneuigkeiten. Abendblatt des Pester Lloyd,* 1893. november 28. 1.
- 72 Boromissza Tibor (1840–1928): 1863-ban szentelték pappá, 1893-tól kalocsai kanonok, 1906-tól haláláig szatmári püspök volt.
- 73 *Tüntetés az egyházpolitikai reformok ellen.* Pesti Hírlap, 1893. november 28. 17.
- 74 Göndöcs Benedek (1824–1894): 1847-ben szentelték pappá, 1873-tól Gyula plébánosa, 1881–1887 között országgyűlési képviselő volt.
- 75 *A szabadkai katolikus nagygyűlés lakomája.* Pesti Napló, 1893. november 28. 2.
- 76 Molnár Nepomuk János (1850–1919): 1872-ben szentelték pappá, 1882–1900 között Komárom plébánosa, majd lapkiadó, országgyűlési képviselő, a katolikus politikai szervezkedés egyik vezetője volt.
- 77 Molnár komáromi plébánosként sorozatosan megsértette az elkeresztelési rendeletet, ezért 1892 júniusáig huszonhárom esetben vádolták meg és tizennégyszer el is ítélték a szabálysértés miatt. Salacz 1938, 154.
- 78 *Ég a torony!* Szabadság, 1893. december 3. 1.
- 79 *Tagesneuigkeiten. Abendblatt des Pester Lloyd,* 1893. november 28. 1.
- 80 *Pester Lloyd és a kath. nagygyűlés.* Szabadka és Vidéke, 1893. december 3. 4.
- 81 *Megszületett a katolikus nagygyűlés Szabadkán.* Szabadság, 1893. december 3. 1.
- 82 *A kath. nagygyűlés után.* Szabadka és Vidéke, 1893. december 3. 1.
- 83 *Vidám vasúti karambol.* Budapesti Hírlap, 1893. november 28. 9.
- 84 *Fővárosi Lapok,* 1893. november 27. 2707.
- 85 Erről részletesen lásd: Kis Mária Rita: *A hatodik nagyhatalom.* Századvég, új folyam, 20. szám (2001). 67–92.
- 86 *Világáramítás.* Szabadka és Vidéke, 1894. május 20. 1.
- 87 *Tüntetés az egyházpolitikai reformok ellen.* Pesti Hírlap, 1893. november 28. 18.